

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему:

«Трансформація ліберально-демократичного режиму у США»

зі спеціальності 052 – Політологія
освітнього рівня «бакалавр»

студентки
IV курсу ОР «бакалавр»
денної форми навчання
спеціальності «Політологія»
Горобець Поліни Олегівни

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри _____

Науковий керівник:
кандидат політичних наук, асистент

Лященко Ірина Анатоліївна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Характерні риси ліберальної демократії як політичного режиму у США в епоху становлення американської держави.....	5
РОЗДІЛ II. Ліберальна демократія як політичний режим у США протягом II пол. XIX – початку XX століття	19
РОЗДІЛ III. Ліберальна демократія як політичний режим у США в Новітній час. Особливості та перспективи розвитку	31
ВИСНОВКИ.....	48
Список використаних джерел	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: вивчення та аналіз ліберально-демократичного політичного режиму у Сполучених Штатах Америки (далі - США) є важливими на сучасному етапі політичного розвитку суспільства, США – це супердержава, до рівня якої прагне чимало країн сучасного світу. США – це одна із перших країн у світі, де було встановлено ліберально-демократичний політичний режим, який уже більше двохсот років не втрачає своєї могутності на теренах цієї країни. Названа тема є актуальною з декількох причин. По-перше, тенденції розвитку ліберальної демократії як політичного режиму є неоднозначними в контексті розвитку сучасного суспільства, а тому їх дослідження є важливим не тільки для США, але й для держав, які тільки рухаються у напрямку запровадження та укріплення цього політичного режиму у своєму політичному просторі, зокрема для України. По-друге, у XXI столітті виникла перспектива появи нових супердержав, зокрема Китаю та Росії, які збільшуючи свою потужність, можуть позбавити США могутності та впливу на світовій політичній арені. Отже, США важливо визначитись в якому напрямку рухатися, щоб зберегти та зміцнити свої позиції, адже від їхнього курсу залежить не лише їхнє майбутнє, але й доля усього світового співтовариства.

Для написання цієї кваліфікаційної роботи ми використали праці авторитетних мислителів, зокрема, А. де Токвіля, Ф. Закарії, Ю. Маккарті, Ф. Фукуями та інших. «Демократія в Америці» А. де Токвіля – це одна із найважливіших праць в контексті вивчення американського ліберально-демократичного політичного режиму в епоху становлення США як незалежної держави. Для об'єктивного обґрунтування конкретних історичних фактів ми посилалися на текст Конституції США. У своєму дослідженні ми також спиралися на праці В. Согріна, зокрема на «Історію США» та «Ідеологію в американській історії: від батьків-засновників до кінця XX століття».

Також ми використовували наукові

роботи наших сучасників: статті та тематичні підручники, зокрема Головатого М., Білошицького С. та інших **Об'єкт дослідження:** ліберально-демократичний режим США. **Предмет дослідження:** трансформація ліберально-демократичного режиму у США.

Мета дослідження: визначити особливості трансформації ліберально-демократичного режиму у США.

Завдання:

1. Розкрити характерні риси ліберальної демократії як політичного режиму у США в епоху становлення американської держави.
2. З'ясувати особливості ліберальної демократії як політичного режиму у США протягом II пол. XIX – початку XX століття.
3. Вивчити специфіку ліберальної демократії як політичного режиму у США в Новітній час. Окреслити її особливості та перспективи розвитку.

У своєму дослідженні ми використовуємо порівняльний метод, порівнюючи погляди різних мислителів, а також сутнісні характеристики ліберальної демократії у США в різні історичні періоди. Також ми скористалися методом аналізу, аналізуючи перспективи розвитку ліберально-демократичного політичного режиму. Аналізуючи ліберально-демократичний політичний режим у США як єдину цілісну систему, яка існує протягом 245 років ми використали структурно-функціональний метод. Під час дослідження витоків ліберальної демократії в США ми користувалися історико-генетичним методом.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи налічує 54 сторінки. Список використаних джерел містить 30 найменувань.

РОЗДІЛ І

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ЯК

ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ У США В ЕПОХУ СТАНОВЛЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Зародження ліберально-демократичних поглядів прийнято пов'язувати з початком Великої французької революції 1789 року. У той час французька монархія вже майже повністю втратила довіру населення і зруйнувала економіку країни. В результаті цього «глибока криза французької економіки змусила правлячий режим частково демократизувати процедуру виборів до станового парламенту – виборцям «третього стану» було надано право рівного голосу для чоловіків, які є старшими 25 років, незалежно від майнового цензу» [7, с. 111]. Однак, цей факт є дещо хибним, адже на північноамериканському континенті Декларацію незалежності Сполучених Штатів Америки було прийнято ще у 1776 році. Варто зазначити, що американська модель ліберальної демократії виявилася набагато стійкішою за французьку. Це підтверджує той факт, що французький мислитель і політичний діяч А. де Токвіль у 1831 році вирушив до США, щоб вивчити їхній політичний досвід і використати отримані знання для здійснення ліберально демократичних реформ у Франції. Саме робота А. де Токвіля «Демократія в Америці» є фундаментальним змістовним описом характерних рис ліберально-демократичного політичного режиму в США на початку XIX століття, тому її зміст ми візьмемо за основу характеристики цього режиму на початкових етапах його існування. Для того,

щоб чітко визначити, що для нас являє собою ліберальна демократія як політичний режим, необхідно уточнити її визначення: ліберальна демократія - це «форма суспільно-політичного ладу — правова держава на основі представницької демократії, в якій воля більшості та здатність обраних представників здійснювати владу обмежені в ім'я захисту прав на дотримання належних правових процедур, приватну власність, недоторканність особистого життя, свободу слова, свободу зібрань і свободу віросповідання» [2, с.158]. В зазначеному визначенні досить гарно сформульоване поняття ліберальної демократії, проте його ще можна розширити такими ключовими

словами: прийняття результатів виборів, підзвітність, закон про права, участь громадян, запобіжники проти зловживань повноваженнями, економічні свободи, рівність, права людини, незалежна судова система, багатопартійна система, політична толерантність, періодичні, справедливі й вільні вибори, верховенство права тощо. У цьому контексті варто згадати влучне визначення ліберальної демократії, яке було сформульовано американським Президентом А. Лінкольном: «Правління народу, за допомогою народу і для народу» [Цит. за 23]. Зазначений вислів точно характеризує сутність ліберальної демократії. Однак, необхідно підкреслити, що визначення ліберальної демократії не можна обмежити будь-яким словником, адже термін із словника не може включити в себе усю складність ліберальної демократії як політичного режиму, до того ж сутність ліберальної демократії піддавалася змінам впродовж історії.

Для того, щоб структурувати нашу роботу і окреслити конкретні історичні проміжки, які ми будемо досліджувати варто описати етапи американської політичної історії, під час яких ліберально-демократичний політичний режим зазнавав суттєвих змін:

1. 1770 – 1820 рр. – епоха утворення США, формування національної держави, якісних змін в економічних і соціальних відносинах і складання на цій основі національних ідейно-політичних традицій.
2. 1820 – 1870 рр. – період, який характеризується різкими розмежуваннями і гострими ідейно-політичними дебатами з приводу питання про рабство в США.
3. 1870 – 1920 рр. – це епоха тріумфу американського капіталізму, вільного від феодальних пережитків і від рабовласництва.
4. 1920 рр. – 1991 р. – це найбільш динамічніший період історії США, який включає в себе цілу гамму історичних подій: Велику депресію, Другу світову війну, «Новий курс», Холодну війну тощо. Цей етап характеризується активною участю США у міжнародних відносинах,

якісними змінами в соціальній та політичній сферах життя американського суспільства.

5. 1991 р. – наш час – сучасний період історії США, логічне продовження минулих здобутків та недопрацювань. Етап, на основі якого можна робити певні припущення щодо майбутнього ліберально-демократичного режиму у США.

Варто зазначити, що в цьому розділі буде розкрито саме перший етап, підсумком якого можна вважати працю А. де Токвіля «Демократія в Америці», яка була написана в 1831 році. Період 1770 – 1820 рр. є дуже важливим для нашої роботи, адже саме тоді було сформовано ідейні основи ліберально-демократичного політичного режиму у США. Без аналізу зазначеного етапу неможливо зрозуміти та відчувати глибинну сутність, основи та особливості ліберальної демократії на північноамериканському континенті.

Французький мислитель А. де Токвіль, який прибув до США у 1831 році був неймовірно вражений політичним режимом, який склався на той момент у цій державі. Однак, тоді ліберально-політичний режим у США ще мав ряд недоліків та суперечностей, не зважаючи на те, що він вже пройшов певну трансформацію з 1776 року. «Токвіль не бачив всієї Америки і не міг передбачити майбутнього. Не всі його судження про характер і тенденції розвитку американської демократії витримали випробування часом. Він не передбачив потужних хвиль імміграції кінця XIX - початку XX століття, які в значній мірі змінили етнічний і культурний вигляд Сполучених Штатів. Він не був у змозі передбачити і подальші зміни в галузі транспорту і зв'язку, зростання великих міст, промислових і фінансових корпорацій. Але він помітив народження демократичного суспільства в історично чистому вигляді, не застереженого жодними монархічними або деспотичними традиціями, феодалними порядками або обмеженнями. У розпорядженні американців були земельні простори, які здавалися тоді безмежними і лише один-єдиний

недемократичний феномен - рабство» [12]. Безумовно, ліберально-демократичний політичний режим у США на початку XIX століття був далекий від сучасних ідеалів, проте для того історичного періоду він був однозначно прогресивний.

Для того, щоб краще зрозуміти глибинну сутність ліберальної демократії у США, нам потрібно розглянути обов'язкові передумови її виникнення, які є досить специфічними в порівнянні з іншими тогочасними країнами. Історичний шлях розвитку американської держави суттєво відрізняється від будь-якої європейської чи азійської країни, що й стало одним із основоположних факторів становлення на північноамериканському континенті саме ліберально-демократичного політичного режиму. По-перше, на відміну від європейських країн, наприклад Франції, американцям не довелося знищувати чи перетворювати уже існуючий політичний лад, адже вони створили абсолютно нову державу на вільній від будь-якої державності території. Російський дослідник В. Согрін дуже влучно процитував американського політолога Л. Харца щодо зазначеного факту: «Причину життєстійкості, особливої міцності суспільного устрою Сполучених Штатів Харц побачив в тому, у чому багато мислителів бачили їх неповноцінність: пізній історичний «старт» США, їх чисто буржуазне народження подарувало їм можливість розвиватися без добуржуазних традицій, норм і інститутів, поклонятися одному-єдиному блискучому ідеологічному богу - класичному лібералізму» [Цит. за 28, с. 5]. Безсумнівно, не можна забувати, що європейські переселенці майже знищили корінне індіанське населення Північної Америки, проте сам А. де Токвіль зробив невтішний, але реалістичний висновок: «З якої б сторони ми не розглядали долю північноамериканських аборигенів, ми всюди побачимо нерозв'язні проблеми: якщо вони ведуть дикий спосіб життя, то білі, просуваючись вперед, женуть їх все далі; якщо вони хочуть долучитися до цивілізації, зіткнення з людьми більш високого рівня культури призводить їх до пригнічення і злиднів. Якщо вони ведуть кочове життя в пустелі чи переходять до осілого життя – все одно їх чекає загибель» [24, с. 251].

По-друге, американські штати розташовані досить далеко від європейських країн, які хотіли б поширити свою монархічну владу на США. Війна за незалежність США від Великої Британії (1775—1783) є яскравим підтвердженням цього факту, адже це єдиний випадок в історії США, коли на землі штатів було здійснено іноземне втручання, яке врешті-решт закінчилося перемогою колоністів.

Наступним чинником утвердження ліберально-демократичного політичного режиму у США А. де Токвіль вважає рівність, яка є не просто однією з основних, а обов'язковою умовою встановлення цього режиму, адже демократія може сформуватися лише у тому суспільстві, де є відсутніми будь-які класові та станові відмінності між людьми. У США цьому значним чином посприяв закон про спадок, який фактично викоринив аристократію, а з нею і стану нерівність у американському суспільстві. Утім, найголовнішим чинником утвердження ліберальної демократії він вважав моральну готовність людей до неї, адже для того, щоб цей режим почав функціонувати кожному члену суспільства потрібно прикласти чимало зусиль, адже лад в країні, це перш за все порядок у помислах кожної особистості: «Богохульство, чаклунство, перелюбство, згвалтування каралися смертю, так само як і образа, що завдана сином своїм батькам. Законодавство грубого і напівцивілізованого народу було, таким чином, перенесено в освічене і моральне суспільство, і тому ніде більше не складалося такого положення, коли смертна кара була настільки широко передбачена законами і настільки мало застосована до винних. Складаючи даний збір кримінальних законів, законодавці були стурбовані насамперед необхідністю підтримки моральності і добродетельності в суспільстві» [24, с. 50]. Сюди ж обов'язково потрібно додати той факт, що кожен член суспільства має не тільки підкоритися закону, а також взяти на себе обов'язки брати участь у житті своєї держави, адже саме в цьому і криється сутність демократії.

Отже, ми вважаємо, що саме ці чинники сприяли формуванню ліберально-демократичних тенденцій у США і заклали глибинні основи функціонування цього режиму на північноамериканському континенті.

Перш ніж перейти до чистої політики, варто зазначити одну неполітичну, але досить суттєву умову, яка сприяла успішності ліберальної демократії у США: «[...] англо-американська цивілізація [...] Вона є результат (дане вихідне положення повинно постійно бути присутнім в ході будь-яких роздумів) двох абсолютно різних початків, які, до речі кажучи, дуже часто перебували в протиборстві між собою, але які в Америці вдалося якимось чином поєднати одне з одним і навіть чудово поєднати. Йдеться про прихильність до релігії і про дух свободи» [24, с. 53]. Дійсно, що було б з демократичним устроєм в Америці, якби частина населення просто не розуміла б для чого він їй потрібен? Відповідаючи на це питання, ми усвідомлюємо, що свідомі громадяни – запорука успішної держави. Отже, ми бачимо, що неполітичні умови ліберальної демократії у США стали своєрідним фундаментом для її політичної системи. Без цих умов ліберально-демократичний устрій, заснований на суто політичних механізмах, просто перетворився б в порожню утопію.

На початку XIX століття політичному режиму США були притаманні усі основні риси ліберально-демократичного політичного режиму: поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, верховенство права, представницька влада, виборча система, рівність, свобода слова, зібрань і віросповідання тощо. На перший погляд, все добре, але при вивченні кожного з цих елементів окремо стає зрозуміло, що ліберальна демократія у США на початку 1800-х. рр. була лише подобою до її сучасного розуміння. Формально, Декларація незалежності Сполучених Штатів була підписана у 1776 році, але війна з королівством Великої Британії за незалежність США тривала до 1783 року, коли був підписаний Паризький мирний договір, який остаточно проголошував право США на незалежність. Загалом, проміжок часу з 1775 по 17 вересня 1787 року (день прийняття Конституції США) – це період постійних дискусій щодо державного устрою, форми правління та політичного режиму в новоствореній державі. Ідей і пропозицій було чимало, проте «У проектах організації державної влади американські демократи спиралися на

принципи, що стали класичними в ідеології Просвітництва» [18, с. 27], зокрема на ідеї Д. Локка і Ш. Л. де Монтеск'є. Зрештою, 17 вересня 1787 року було прийнято Конституцію США – найстарішу федеральну Конституцію в світі, яка закріпила основні положення щодо державного устрою, форми правління та політичного режиму країни. «Надалі Конституція країни змінювалася на основі поправок, які доповнювали, але не виправляли основний текст» [6, с. 168]. 15 грудня 1791 року до основного документу Конституції було додано перші десять правок у вигляді Білля про права. Було проголошено верховенство права і Конституція стала головним Законом США. Таким чином, було закладено усі основи ліберально-демократичного політичного режиму у США і створено усі можливості для його подальшого розвитку і функціонування. «Появу Сполучених Штатів Америки як окремої держави можна вважати окремою віхою в історії людства. Це повноцінна велика операція, масштабний політичний експеримент - реалізація ідеї під назвою демократія, демократії на рівні держави, а не певного міста чи географічної області» [30, с. 160]. Для того, щоб чітко визначити, які недоліки мала ліберальна демократія у США у кінці XVIII – на початку XIX століття і яких доопрацювань вона потребувала необхідно проаналізувати її основні елементи.

Одним із найголовніших принципів функціонування ліберально-демократичного політичного режиму, в тому числі у США кінця XVIII – початку XIX століття, є поділ державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову. «Автори Конституції не поставили під сумнів принцип поділу влади, який став невід'ємною частиною національної політичної свідомості і розглядався як головна протитрута від деспотизму» [18, с. 32]. Таким чином, законодавча влада у США представлена Конгресом, який, в свою чергу, складається із Сенату і Палати представників, главою виконавчої влади є Президент, а головною інстанцією судової гілки влади є Верховний суд. До того ж, жодна з гілок не володіє усією повнотою державної влади: законодавча влада в обличчі Сенату контролює виконавчу в обличчі

Президента, на противагу цьому Президент має право накладати вето на рішення законодавчого органу. «Уперше система стримувань і противаг була запроваджена в 1787 р. авторами Конституції США. Тоді контрольні повноваження один до одного отримали вищі органи держави США — конгрес, президент, верховний суд» [1, с. 90].

Законодавча влада в обличчі Конгресу, на думку творців Конституції, була найважливішим елементом у системі державної влади, тому вони намагалися якнайкращим чином оформити механізм її роботи. До того ж, потрібно було мудро врегулювати засади роботи і співпраці обох палат Конгресу: Сенату і Палати представників і упорядники Конституції змогли зробити цей процес максимально демократичним для свого часу. «Сенат відрізняється від палати представників не тільки самим принципом представництва, але також і порядком обрання, тривалістю терміну повноважень сенаторів і сутністю самих повноважень. Палата представників обирається народом, сенат - законодавчими зборами штату. Палата представників формується в результаті прямих виборів, сенатори обираються в два тури. Термін повноважень членів палати представників - всього лише два роки, сенатори отримують свої мандати на шість років» [24, с. 107]. Таким чином, на прикладі механізму роботи Конгресу ми можемо спостерігати відразу декілька елементів ліберально-демократичного політичного режиму у США: принципи народовладдя і представництва інтересів, процедуру виборів, обмеженість терміну повноважень посадових осіб.

Оформлення виконавчої гілки влади виявилось найбільш дискусійним, адже «Виконавча влада здавалася демократам найбільш небезпечною для свободи: вона асоціювалася в їх свідомості з діяльністю губернаторів колоній та англійського монарха» [17, с. 22]. До того ж, творці Конституції прагнули урівноважити виконавчу владу таким чином, щоб вона була залежною від волі більшості, але при цьому була достатньо сильною, тому очевидно, що посада Президента теж стала виборною. Як і органи законодавчої влади, Президент обирався шляхом

демократичних виборів, проте такі вибори були непрямими, адже голосування здійснювалося спеціально призначеною колегією виборників. Президент обирався кожні чотири роки з правом наступного переобрання на невизначену кількість термінів. Варто зазначити, що вже у XVIII столітті у США було запроваджено процедуру імпічменту. До того ж, Конституція окреслювала повноваження Президента, які він міг отримати на випадок надзвичайних ситуацій, а також умови його переобрання. Отже, спосіб функціонування виконавчої гілки теж можна вважати ліберально-демократичним.

Коли ми говоримо про державу, в якій основним політичним принципом є верховенство права, то судова гілка влади, зокрема судова система, в ній має бути досконалою. Головним органом судової гілки влади у США є Верховний суд. Цікаво, що у Конституції США законодавчій гілці відведено небагато місця в порівнянні з іншими гілками. Ліберально – демократичний політичний режим передбачає наявність, незалежної від інших гілок влади, судової системи. Для того, щоб забезпечити таку незалежність американські законодавці зробили посаду членів Верховного суду довічною і надали їй, таким чином, волю від виборчих циклів. До того ж, «Судді Верховного Суду, а також нижчих судів, залишаються на своїх посадах, доки поведуться бездоганно, і мають у визначений час одержувати за службу винагороду, яка не повинна зменшуватися протягом їхнього перебування на посаді» [3, с. 27], тому вони зацікавлені в тому, щоб здійснювати правосуддя справедливо. Таким чином, завдяки такому простому, але мудрому маневру судова гілка отримала незалежність від виконавчої і законодавчої влади.

Характерною ознакою ліберально-демократичного політичного режиму є багатопартійна система, проте в США історично склалася двопартійна система. Виникнення і діяльність політичних партій як політичного інституту у США є досить цікавим та унікальним явищем. Це підтверджується тим фактом, що у Конституції США не написано жодного речення про політичні партії та порядок їх існування та функціонування. На перший погляд це

величезний промах для держави, де панує верховенство права і можна зробити припущення, що укладачі американської Конституції просто забули прописати цей пункт, проте це не так. «Як це не здається дивним і навіть парадоксальним в світлі вищесказаного, але Джефферсон і інші американські демократи в період утворення Сполучених Штатів ставилися скептично, а то й негативно до можливості виникнення в країні політичних партій, які б склали в майбутньому основу американського політичного плюралізму. Своє негативне ставлення до партій вони незмінно обґрунтовували за допомогою теоретичних аргументів. Відносна соціальна однорідність Америки, відсутність надбагатих і надбідних виключали, на їхню думку, виникнення антагоністичних соціальних інтересів і вибивали ґрунт з-під політичних партій» [17, с. 27].

Проте, виникнення політичних партій було неминучим, адже, навіть за умови наявності однієї мети, засоби її досягнення були різні. Це стосується і бачення провідними політиками кінця XVIII – початку XIX століття шляхів розвитку американської держави, тому, для того, щоб узгодити інтереси їм довелося прийняти той факт, що без політичних партій неможливо обійтися. «Найважливішим нововведенням в американську політичну систему постреволюційного періоду стало оформлення в 1790-1810-і роки двопартійної системи, учасниками якої стали Республікансько-демократична партія на чолі з Джефферсоном і партія федералістів. Її виникнення призвело до створення моделі політичного плюралізму, характерної для всіх наступних етапів американської системи» [19]. Таким чином, всупереч баченням творців Конституції, майже стихійно у кінці XVIII – на початку XIX століття у США було сформовано ще один важливий елемент ліберально-демократичного політичного режиму – двопартійну політичну систему, яка стала основою розвитку політичного плюралізму. «Разом з тим за 200 років конституційне право зазнало в США істотних змін. Поряд з «писаною» федеральною конституцією 1787 року в США оформилася і так звана «жива конституція», без якої неможливо зрозуміти американських політичних реалій. Під «живою

конституцією» розуміють всі державні закони, судові постанови, політичні інститути, владні функції, не зафіксовані в Основному Законі, але, які по своїй фактичній ролі йому рівнозначні або навіть підіймаються над ним. Найважливішою частиною «живої конституції» є буржуазні політичні партії, які в тексті основного закону США навіть не згадані. А тим часом саме їм належить домінуюча роль в організації політичного процесу країни» [21].

Будучи послідовниками ідей епохи Просвітництва американські демократи вважали обов'язковим кроком включення до Конституції США концепції відчужуваних і невідчужуваних природних прав людини, яка знайшла своє місце в тексті Білля про права 1791 року. «Під відчужуваними розумілися права, реалізація яких виявлялася не під силу самому індивідууму або була пов'язана з небезпекою для інших і з цієї причини повинна була бути передана для здійснення уряду. Наприклад, пояснювали просвітники, людина має право захищати своє життя і свободу, домагаючись сатисфакції в разі ущемлення її прав. Але її спроба бути суддею у власній справі створила б загрозу для прав інших. В цьому випадку забезпечення її законного права має бути передано публічній владі. Інша річ – невід'ємні природні права, які є абсолютним надбанням людини, не створюють небезпеки іншим і не можуть ні в якому разі бути відчужені державою» [17, с. 17]. Хоча зазначені поправки були внесені в Конституцію пізніше ніж її фактичне прийняття у 1787 році, саме вони є основою ліберальної демократії США, похідним від яких є право на утворення політичної влади.

У кінці XVIII століття у більшості європейських країн все ще досить відчутним був вплив церкви на політичне життя, тому американці, звільнившись від влади європейських монархів, фактично отримали свободу й від підпорядкування Папі Римському. Проте, вони не втратили свою віру, не стали атеїстами – вони стали вільними християнами. До того ж, американська нація не була однорідна за своїм етнічним складом – вона складалася з переселенців з різних країн Європи, які подекуди були представниками різних напрямків християнства,

тому запровадження єдиної релігії лише викликало б масові невдоволення, суперечки, а можливо й серйозніші наслідки. Один із батьків-засновників США Т. Джефферсон влучно сказав: «Мільйони невинних чоловіків, жінок і дітей з початку впровадження християнства були спалені, замучені, отримали штрафи, заточені у в'язниці, але все ж ми ні на дюйм не наблизилися до одностайності. Примус може привести тільки до одного: одна половина світу стає дурнями, інша – лицемірами» [Цит. за 17, с. 27]. Для того, щоб присікти в теперішньому і майбутньому будь-які спроби перетворити ту чи іншу релігію на державну у 1791 році, у формі Білля про права, було додано 1 поправку до Конституції США, яка проголошувала наступне: «Конгрес не повинен видавати жодного закону щодо впровадження будь-якої релігії чи заборони вільно сповідувати її, а також не має права видавати закони, що обмежують свободу слова, свободу друку і права людей на мирні зібрання і звернення до уряду з петиціями про задоволення скарг» [3, с. 68]. Отже, було прийнято закон, який проголошував рівність всіх громадян, що, безперечно, є основою для ефективного функціонування ліберально-демократичного політичного режиму.

Не зважаючи на те, що батьки-засновники наслідували ідеї епохи Просвітництва, вони ніяк не могли дійти згоди щодо узаконення одного з основоположних прав, яке було проголошено просвітниками – права на приватну власність. У кінці XVIII – на початку XIX століття у США були широко розповсюджені ідеї егалітаризму – «ідейна течія, яка обґрунтовує ідеї зрівняння як основи справедливої організації соціального життя, включаючи майнову рівність, і розцінює існування еліти в суспільстві як виклик фундаментальній соціальній цінності — рівності» [4, с. 235]. Слідуючи за цими ідеями, американські просвітники вважали, що право на приватну власність зруйнує основну опору американської держави – всезагальну рівність. Проте, як і у випадку з політичними партіями, теоретичні ідеї мислителів не завжди витримують перевірку практикою, адже могутність держави вимірюється не лише якістю її політичної складової, але і рівнем

економічного розвитку. США мали блискучі можливості і перспективи для подальшого розвитку капіталізму, існування якого неможливо без закріплення і зміцнення приватної власності. Таким чином, право на недоторканість приватної власності стало однією з поправок, включених до Білля про права 1791 року.

Отже, ми з'ясували які риси ліберально-демократичного політичного режиму були притаманні політичному режиму США у кінці XVIII – на початку XIX століття. Безперечно, проаналізований режим, тим паче у той період, є ліберальною демократією. Проте, якщо поглянути на нього уважніше, можна знайти суттєві недоліки, які віддаляють його від ліберально-демократичного ідеалу і викликають ряд суперечностей. Ми розглянемо деякі з них для того, щоб в подальшому проаналізувати, які елементи цього режиму мали бути трансформовані і повинні були наблизити політичний режим США до зразка ліберальної демократії і до того режиму, який ми можемо спостерігати у цій країні у XXI столітті.

Як було зазначено вище, у США XIX століття було реалізовано право громадян на утворення політичної влади шляхом виборів, проте суттєвим недоліком цього права був підбір електорату, який навряд чи можна було б з повною впевненістю назвати демократичним: «Рядовий електорат, який складався з білих чоловіків, що належали до певного майнового цензу, обирали тільки палату представників» [19]. Електорат того часу був дуже обмежений правилами відбору, адже голосувати не могли ні жінки, ні темношкірі американці, ні навіть чоловіки з низькими статками, тому навряд чи таке волевиявлення можна було назвати всезагальним.

Суттєвою і суперечливою, в умовах ліберально-демократичного політичного режиму, проблемою була наявність рабства, яке активно процвітало в США, особливо в південних штатах.

Проте, ці недоліки та проблеми, з якими США зустрінуться у ході розвитку та вирішення цих питань лише зміцнять могутність цієї держави. До того ж, батьки-засновники навіть змогли передбачати це, адже вони чудово розуміли, що світ і правила життя в ньому

будуть змінюватися, тому в Конституцію США 1787 було внесено статтю про можливість змінювати її окремі положення, якщо цього вимагатимуть обставини. «Ідейні пошуки американських демократів епохи утворення США неможливо оцінити однозначно: сьогодні в них можна розгледіти чимало протиріч і ілюзій, часом їм можна дорікнути і в утопізмі. Але не можна не бачити й іншого: під благотворним впливом революції демократами був здійснений прорив у розвитку передових суспільних ідеалів, ними була збагачена, а головне, наповнена конкретними програмами і концепціями філософія Просвітництва, визначені цілі і засоби всебічного перетворення американського суспільства» [17, с. 30].

Отже, ми розкрили характерні риси ліберальної демократії як політичного режиму у США в епоху становлення американської держави. Ми з'ясували, що у кінці XVIII – на початку XIX століття політичному режиму США були притаманні: поділ влади на три гілки, верховенство права, наявність концепції відчужуваних і невідчужуваних природних прав людини, незалежна судова система, двопартійна система, визнання приватної власності, а також свобода віросповідання, друку та право на зібрання. Проте, більшість цих елементів мали суттєві недоліки, які робили політичний режим нестійким і вони потребували термінових змін, бо врешті-решт ці прогріхи призвели до Громадянської війни 1861—1865 рр.

РОЗДІЛ II

ЛІБЕРАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У США ПРОТЯГОМ II ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У попередньому розділі ми з'ясували, що політичний режим США кінця XVIII – початку XIX століття дійсно можна вважати ліберально-демократичним, проте, аналізуючи його з позиції XXI століття, ми чітко бачимо, що він був далеким від ідеалу ліберальної демократії. Однак, сучасні США – це одна із найвпливовіших країн світу, де дотепер панує ліберально-демократичний політичний режим – незмінний у своїх, більш ніж

двохсотрічних, визначальних принципах, але з якісно іншим наповненням. У цьому розділі ми розглянемо, який шлях пройшов ліберально-демократичний політичний режим США, а також покажемо, що ліберальна демократія – це не про «раз і назавжди», бо так чи інакше це режим, який підлаштовується під вимоги свого часу і трансформується під впливом змін у економічній, соціальній і, безперечно, політичній сферах життя суспільства. Варто зазначити, що в цьому розділі буде досліджено період середини XIX – початку XX століття, який заклав основи майбутньої могутності США, зумовленої їхнім економічним становищем у світі, проте він був дуже непростим для американської нації.

Найбільш гострою та суперечливою проблемою США середини XIX століття було рабство. На перший погляд існування рабства в умовах ліберально-демократичного політичного режиму видається абсурдним і нереальним, проте воно дійсно мало місце у США XIX століття. «Протягом двох з половиною століть історичний розвиток Північної Америки поєднував в собі передові тенденції буржуазного прогресу зі збереженням рабства. Американське рабство не було подобою римського. Воно виникло в надрах капіталізму і відобразило особливість становлення капіталізму в сільському господарстві Північної Америки: американські плантатори, через надмірну вузькість ринку найманої праці змушені були вдаватися до праці чорних рабів» [17, с. 50]. Дилема існування рабства не була суто проблемою моралі – вона спричиняла негаразди в політичній та економічній сферах життя суспільства.

По-перше, ринок вільнонайманої праці, який є одним із основних елементів функціонування капіталізму, ніяк не міг існувати і конкурувати з ринком рабів. Це, в свою чергу, гальмувало розвиток капіталізму у США.

По-друге, ідейне обґрунтування рабства різко відрізнялося у Північних і Південних штатах США, що врешті-решт ледь не спричинило розпад цієї держави. «Протягом двох з половиною століть політичний, соціальний і економічний розвиток Північної Америки поєднувався із збереженням рабства

негрів. В результаті чого все американське суспільство розділилося на прихильників і противників невольничої праці» [14, с. 133].

По-третє, існування рабства в умовах ліберальної демократії суперечило її глибинній сутності і не давало їй розвиватися і рухатися вперед.

По-четверте, постійно зростаюча жорсткість рабовласників змушувала рабів діяти радикально: тікати або бунтувати, а це спричиняло загрозу життю усіх причетних до цього людей.

На жаль, укладачі американської Конституції жодним чином не прописали в ній питання про расову приналежність і ця прогалина врешті-решт зумовила виникнення усіх вищеперелічених проблем. Проте, варто зазначити, що батьки-засновники не забули про проблему рабства під час своїх дискусій – вони просто применшили її значущість, вважаючи, що рабство зійде нанівець через свою збитковість, але історія внесла свої корективи: «В одну мить бавовна потіснила на рабовласницьких плантаціях інші культури, зробила плантаторські господарства рентабельними, і в знак визнання її видатних заслуг перед рабовласницьким Півднем була названа там ні багато ні мало «королевою». «Королева-бавовна» завдала нищівного удару по мріях просвітителів-демократів епохи Американської революції про поступове, але досить швидко в силу, як їм здавалося, фундаментальної природної причини – методично зростаючої збитковості! - відмирання рабства в Сполучених Штатах» [17, с. 51]. У Північних штатах США рабство було скасовано ще у перші роки існування незалежної американської держави, однак навіть там білі та темношкірі існували як окремі касти. Тим часом, у Південних штатах стосовно рабів було встановлено репресивний політичний та правовий режим. Більше того, на Півдні з'явилося чимало ідеологів, які підтримували рабство і навіть частково реалізували свої ідеї на практиці, зокрема, заборонивши критику рабства: «Південні штати особливо вдосконалили свої закони проти критиків рабства напередодні Громадянської війни. У 1848 р. в головному південному штаті, Вірджинії, був прийнятий закон, який карав тюремним ув'язненням терміном на один рік і штрафом 500 доларів кожного, хто

доводить усно або письмово, що власники не мають права власності на рабів. А влада Луїзіани за розмови, що «мають тенденцію» заохочувати невдоволення серед вільних негрів чи непокору серед рабів, встановили суворе покарання - від каторжних робіт (терміном не менше 21 року) до страти» [17, с. 69]. Безперечно, противникам рабства і захисникам прав темношкірого населення було неймовірно важко діяти в таких умовах, проте вони не припиняли нести свої ідеї в маси.

Одним із цих захисників був В. Л. Гаррісон: «Суспільні вподобання його були різноманітні, але Гаррісон вирішив зосередитися на одній єдиній проблемі - знищення рабства, бо в ній, на його переконання, була зосереджена доля американської свободи» [17, с. 74]. Однак, складність вирішення зазначеного питання полягала не лише в його моральній та ідеологічній складових, але й значним чином в економічній, адже Південним штатам було мало власних земель – вони прагнули поширювати рабство на території Північних Штатів. З іншого боку, біле населення США побоювалося надмірної конкуренції з боку темношкірих на ринку вільнонайманої праці, яку вони могли їм скласти після звільнення.

Ситуація стала напруженою і вимагала вирішення, яке пришвидшилося з приходом до влади, у складі Республіканської партії, А. Лінкольна. Він був прихильником капіталістичного розвитку США і стверджував, що він неможливий поки існує рабство: «Посилаючись на свій життєвий досвід, від доводив: старанні і підприємливі робітники мають в Сполучених Штатах стовідсотковий шанс завести власну справу і просто зобов'язані прагнути до цієї мети. Але для того, щоб ця «американська мрія» стала реальністю в країні повинна владарювати система вільної праці, яка б дозволила робітнику, виключно за власним бажанням, розпоряджатися самим собою» [18, с. 69]. Політикам рабовласницького Півдня ідеї Лінкольна здавалися небезпечними і його перемога у виборах 1860 року на пост Президента США спонукала їх до рішучих дій. 4 лютого 1861 року Південні штати оголосили про утворення власної держави – Конфедеративних Штатів Америки, які першими розпочали

воєнні дії проти Півночі. Громадянська війна йшла з перемінним успіхом, але вже під час неї у 1862 і у 1863 роках А. Лінкольном було видано два доленосних для США закони: Гомстед Акт і Прокламація про звільнення рабів. Перший – відкривав шлях для розвитку капіталізму, другий – знищував «темну пляму» на обличчі американської ліберальної демократії. Війна закінчилася у 1865 році, в якому ж до Конституції США було внесено Тринадцяту поправку: «У Сполучених Штатах чи якомусь іншому місці, що належить до їхньої юрисдикції, не повинні існувати ні рабство, ні примусова праця, крім тих випадків, коли це є покаранням за злочин, за який особу було належним чином засуджено» [3, ст. 35].

Після війни настав період Реконструкції (1865-1877), в ході якого були прийнята Чотирнадцята поправка до Конституції США, яка наділила темношкіре населення рівними з білими правами. На жаль, Реконструкція зіткнулася із труднощами, які були спричинені політичними інтригами та чварами в країні і її довелося згорнути. Проте, саме завдяки цим проблемам, в американській історії вперше було введено в дію процедуру імпічменту – один із важливих інструментів ліберально-демократичного політичного режиму. І хоча багато ідей і сподівань тогочасних діячів так і не було втілено в життя, історики називають період Громадянської війни і Реконструкції Другою ліберально-демократичною революцією, адже американці не лише змогли зберегти усі надбання попередньої епохи, але й розвинули їх. «Громадянська війна стала вирішальним моментом в американській історії. Крім того, що політична ситуація була радикально змінена війною, також кардинально була перебудована морально-етична ідеологія всіх громадян» [11, с. 189].

Окрім відміни рабства і надання прав темношкірому населенню, було здійснено ряд демократичних нововведень, які ще на крок наблизили політичний режим США до зразка ліберальної демократії. По-перше, було введено процедуру таємного голосування. По-друге, було запроваджено єдиний бюлетень для кандидатів

від усіх партій на заміну застарілим окремим кольоровим бюлетням, які перешкоджали вільному волевиявленню. По-третє, було впроваджено процедуру конкурсного заміщення значної частини федеральних посад. Таким чином, у другій половині XIX століття у США було здійснено ряд реформ, які удосконалили ліберально-демократичний режим цієї країни і усунули головну хворобу держави – рабство.

Скасування рабства відкрило широкі можливості для стрімкого розвитку капіталізму, проте цей процес приніс американському суспільству не той результат, на який сподівалась більшість американців. «Після закінчення Громадянської війни Сполучені Штати вступили в новий етап історичного розвитку. Відтепер вони існували як чисто буржуазне суспільство: звільнений від рабовласницької аномалії, американський капіталізм став розвиватися воістину семимильними кроками, але його блискучі економічні успіхи супроводжувалися не менш вражаючими соціальними контрастами - не тільки між працею і капіталом, а й між різними верствами буржуазії, в першу чергу великої і дрібної» [17, с. 90]. Безумовно, становлення капіталістичного ладу мало принести економічний успіх та процвітання США, проте, він приніс лише лихо для більшості американців і все через те, що капіталістичні відносини ніяк не контролювалися державою. Американські магнати кінця XIX століття з легкістю обійшли Гомстед Акт 1862 року і заволоділи величезною кількістю вільних земель США. Розпочалася економічна боротьба, в якій вижили найсильніші, найрозумніші та найхитріші з капіталістів, не залишивши жодних шансів своїм слабкішим конкурентам. Відразу варто зазначити, що економічні процеси зазначеного економічного періоду не можна розглядати як виключно негативні чи виключно позитивні, але вони були необхідні американській державі для того, щоб на основі власного досвіду розробити та впровадити постійні ефективні механізми регулювання зазначених процесів. Першою причиною, яка призвела до економічного краху мільйонів американців була неконтрольована з боку держави конкуренція. Наприкінці XIX століття у США з'явилася велика

кількість монополій, які захопили увесь американський ринок. «Монополізація, що завершилася до початку ХХ ст., вичерпала для більшості простих американців можливості входження в капіталістичний клас. Хто міг наважитися, наприклад, на конкуренцію з Джоном Рокфеллером, який почав шлях в бізнесі з порожніми кишенями і перетворився в 80-і роки в нафтового короля, розоривши більшість своїх конкурентів і не залишивши ніяких шансів на успіх іншим! Кінець ХІХ ст. завдав сильного удару по американській мрії - ідеалу, який плекали Джефферсон і Лінкольн і який обіцяв економічний успіх (ферму, лавочку або майстерню) кожному, навіть біднякові, якщо тільки він мав працьовитість. панування ідеалу індивідуального успіху - основа основ американської мрії - похитнулася, мільйони і мільйони простих американців зневірилися в ньому» [17, с. 90]. Дійсно, монополісти на економічній арені стали подібними до монархів на політичній, адже вони диктували умови життя американського суспільства. До того ж, за допомогою свого величезного капіталу монополісти почали здійснювати суттєвий вплив та тиск на владу, диктуючи політикам свої умови. Омріяний вільний капіталізм перетворився у монополістичний капіталізм, а фінансові магнати стали подобою європейської аристократії – все це стало загрозою для подальшого існування ліберально-демократичного політичного режиму. «Таким чином, перехід США до монополістичної стадії капіталізму на рубежі ХІХ - ХХ ст., як ні в одній країні, супроводжувався соціальними конфліктами. Найбільш значний серед них - зіткнення дрібної буржуазії з великим капіталом. Монополістичні об'єднання витісняли незалежного виробника і підприємця, які були традиційно численні в Америці і грали значну роль в її історії» [22, с.79]. До того ж, монополісти фактично захопили головні «артерії» соціального життя: залізницю, транспорт, пошту та телеграф і контролювали за допомогою них життя простих громадян. «Історія залізничного будівництва США - це історія мобілізації суспільних ресурсів і природних багатств країни на користь купки залізничних магнатів» [10, с. 5]. Це дало поштовх до розгортання численних робітничих та антимонополістичних рухів, зокрема популістського,

результатом якого стало створення Популістської партії. Найпотужнішою організацією, яка об'єднала робітників стала АФП (Американська федерація праці).

Хоча період кінця XIX століття не приніс суттєвих покращень для ліберально-демократичного політичного режиму, але в ньому знайшли початок рухи, які в майбутньому суттєво вплинули на політичне життя країни. До того ж, цей же період увійшов в історію США як «Позолочене століття», адже саме в цей період були закладені основи майбутньої економіки американської держави. Окрім цього, фінансові магнати вклали колосальну кількість коштів в розвиток американської культури, освіти та охорони здоров'я. «Розвивалася не тільки економіка - будувалося все більше бібліотек, лікарень, мостів, відкривалися нові коледжі та університети, театри і музеї. І все це робилося не за рахунок держави, а на основі добровільного співробітництва» [25, с. 9]. На додаток до цього, хоча великі монополісти й знищили дрібних промисловців, вони сприяли покращенню життя мільйонів простих людей, створивши нову функціональну інфраструктуру. «Люди стали більше подорожувати, краще одягатися, купувати собі нове житло, користуватися банківськими послугами. Завдяки Форду автомобіль з предмету розкоші перетворився на доступний для середнього американця продукт. Зростання доходів дозволило людям витратити гроші на навчання, закордонні поїздки, відвідування театру і кіно» [25, с. 16]. Таким чином, період кінця XIX століття заклав основи майбутніх ліберально-демократичних перетворень, які знайшли своє втілення в «Еру прогресивізму» (1900-1914 рр.).

В «Еру прогресивізму» визначальними стали реформи в економічній та соціальній сфері державного життя. Ліберально-демократичний політичний режим немов розвивався в ширину, проникаючи в конкретні аспекти життя суспільства, створюючи механізми контролю над ними для досягнення загальної справедливості. Успішності визначальних реформ цього періоду посприяв один із основоположних елементів ліберальної демократії – свобода слова і друку, адже саме в цей час виник масштабний журналістсько-

публіцистичний рух, представники якого отримали прізвисько «розгрібачі бруду».

Головною політичною силою «Ери прогресивізму» стала Прогресивна партія, яка дала поштовх провідним реформам того часу. «Безперечно перевагу великих корпорацій партія бачила в тому, що вони покінчили з економічним хаосом, властивим вільній конкуренції, внесли впорядкованість в економічний розвиток, сприяли зростанню національних багатств. Інша справа, що лєвова частка національних багатств присвоювалась вузькій жменьці корпорацій. Ось тут-то і мала сказати своє слово держава: в її обов'язки Прогресивна партія включала введення контролю над цінами, прогресивно-пропорційне оподаткування доходів підприємницьких об'єднань і спадщин, інспектування якості продукції монополій, виявлення і припинення нечесних угод» [18, с. 104]. Однією із визначальних демократичних реформ соціально-економічного спрямування «Ери прогресивізму» стала Шістнадцята поправка до Конституції США: «Конгрес має право накладати і стягувати податки з прибутків, одержуваних з будь-якого джерела, не розподіляючи ці податки між окремими штатами і незалежно від переписів і обліку їхнього населення» [3, с. 78]. Зазначена поправка стала важливим інструментом у налагодженні системи оподаткування у США. Таким чином, доходи монополістів почали приносити співмірну користь державі та її населенню, адже через декілька років саме цей податок став головним джерелом доходу американського бюджету і завдяки йому зросли виплати малозабезпеченим соціальним верствам. Отже, за допомогою Шістнадцятої поправки американські політики змогли впорядкувати економічну ситуацію в країні, зрівноваживши рівень добробуту простого населення з економічними здобутками та фінансовим розвитком великих корпорацій.

Окрім Шістнадцятої поправки до Конституції, було впроваджено ряд законів, які регулювали діяльність підприємницьких об'єднань. Значних змін зазнала залізнична галузь, яка на початку ХХ століття охоплювала усю територію США. Компанії, які володіли

залізничними шляхами встановлювали суттєво завищені ціни на свої послуги, унеможливаючи справедливу конкуренцію на ринку товарів і послуг, тому було здійснено наступні реформи: «Закон Елкінса від 19 лютого 1903 р. регулював знижки на вантажні перевезення, що надаються залізничними компаніями привілейованим перевізникам, і тарифи на вантажоперевезення залізницями, а в 1906 р. закон Хепберна доповнив Закон про торгівлю між штатами, ввівши обмеження на розміри залізничних тарифів» [15]. До того ж, 30 червня 1906 року було прийнято Закон про якість продуктів і медикаментів, а 18 червня 1909 року був прийнятий закон Манна - Елкінса, що включав телефонні, телеграфні та кабельні компанії в юрисдикцію Комісії з торгівлі між штатами і дозволив їй припиняти ріст тарифів або при необхідності знижувати їх в судовому порядку. Таким чином, головні канали соціально-економічного життя були взяті під державний контроль і тепер могли бути використані на користь суспільству, а не для його обкрадання.

Однозначно, «Ера прогресивізму» увійшла в історію як період ліберально-демократичних реформ соціально-економічного спрямування, проте на зазначеному історичному етапі відбулися значні і зміни і в політичній сфері. Важливим перетворенням цього часу стала Сімнадцята поправка 1913 року до Конституції США: «До складу Сенату Сполучених Штатів входить по два сенатори від кожного штату, обрані населенням останнього на 6 років. Кожен сенатор має один голос. Виборці у кожному штаті повинні відповідати вимогам, встановленим для виборців до найчисленнішої палати законодавчих органів штату» [3, с. 78]. Таким чином, вибори до Сенату стали класифікуватися як прямі, які вважають більш демократичними, а не як непрямі. Безперечно, така поправка розширила межі ліберальної демократії у США.

Завершальною

ліберально-демократичною поправкою «Ери прогресивізму» стала Дев'ятнадцята, яка надала жінкам виборчі права. Майже аномальним, як і рабство у ХІХ столітті, видається той факт, що жінки у США не володіли ані активним, ані пасивним виборчим правом майже 150 років. «Незважаючи на

те, що США традиційно відносяться до країн передової західної демократії, американки довгий час не мали рівних прав з чоловіками. У підсумку, на рубежі XIX-XX ст. проблема жіночої емансипації перетворилася в одну з провідних в американському суспільстві: саме тоді більшість жінок вперше заявило про свої інтереси, кинувши виклик загальноприйнятим уявленням про традиційне призначення «слабкої» статі, як охоронниці домашнього вогнища. Вони стали енергійно боротися за громадянські і політичні свободи, намагаючись подолати створені віками законодавчі та ідеологічні бар'єри, що перешкоджали твердженням їх незалежного положення в суспільстві» [16, с. 3]. Формально, на конституційному рівні жінки не були обмежені у виборчих правах, проте через патріархальні устої, які іммігрували до США з Європи, правове становище жінок не вважалося визначальним елементом політичного життя. Проте, жінки боролися за свої політичні права – довго, повільно, з перемінним успіхом, але безперервно. Дев'ятнадцята поправка постала результатом цієї багаторічної боротьби, до того ж надання виборчого права жінкам стало політичною необхідністю, адже на той момент воно вже було запроваджено в декількох країнах. Цій реформі також посприяла активізація суфражистського руху в США. Таким чином, наприкінці XIX – на початку XX століття у США переважна більшість громадян отримала конституційне оформлення одного з визначальних природніх прав людини – право на утворення політичної влади шляхом виборів.

Протягом середини XIX – на початку XX століття США пережили чимало трагічних, тяжких та переломних історичних подій, проте, не зважаючи ні на що, їм вдалося не лише зберегти здобутки попередніх поколінь, але й покращити та модернізувати їх до вимог свого часу. «В цілому можна зробити висновок, що в Прогресивну еру освічена еліта США виявила здатність враховувати інтереси більшості суспільства, різних, в тому числі і нижніх соціальних верств, і відображати їх в державному законодавстві [...] Політику освіченої еліти можна охарактеризувати як соціальний компроміс, від якого верхи виграли в кінцевому підсумку більше ніж програли [...]

Поступки демократії, соціальний мир із середнім і нижнім класом виявилися для еліт економічно вигіднішими, ніж протиборство і прагнення до єдиновладдя» [18, с. 106].

Отже, ми з'ясували особливості ліберальної демократії як політичного режиму у США протягом II пол. XIX – початку XX століття під впливом значних історичних подій, зокрема Громадянської війни 1861—1865 років, повної відміни рабства, стрімкого розвитку капіталізму та утворення великих монополістичних об'єднань, численних соціальних та економічних рухів.

На основі цього дослідження, ми можемо зробити висновок, що, по-перше, ліберально-демократичний політичний режим є гнучким, адже він успішно трансформується під впливом різних історичних подій, що безперечно є його перевагою.

По-друге, ліберально-демократичний політичний режим здатний ефективно впливати і проникати в різні сфери життя суспільства, створюючи в ньому стабільність та встановлюючи загальну справедливість. Події, які відбувалися у США протягом II пол. XIX – початку XX століття були зумовлені саме внутрішньополітичними процесами, без цих переломних моментів політичний, економічний та соціальний розвиток держави не відбулися б. Проте, переживши війну, економічну нестабільність та навіть кризу «американської мрії», спричинену грабіжницькими діями монополій – американська ліберальна демократія змогла встояти, перемогти свої головні слабкості, зберегти свої основоположні принципи та ідеали і навіть удосконалити свої елементи та механізми. До того ж, США вдалося зберегти капіталістичні відносини в країні, які принесли їй економічне піднесення та фінансову могутність, реформувавши національний капіталізм та вбудувавши в нього державні регулятори, які не дозволили фінансовим магнатам захопити владу в країні.

РОЗДІЛ III

ЛІБЕРАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У США В НОВІТНІЙ ЧАС. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У попередніх розділах ми розглянули період американської історії з 1776 року по 1920 рік – епоху становлення та оформлення ліберально-демократичного політичного режиму у США. На цьому етапі переважна частина ресурсів та уваги була спрямована на внутрішньополітичне життя країни, адже завдяки своєму географічному положенню, США не були втягнуті у воєнні конфлікти XVIII століття.

Проте на початку XX століття політичне життя США набуло зовсім іншого забарвлення – вони стали активним і впливовим учасником міжнародних відносин. Така зміна суттєво вплинула на усі аспекти політичного життя у США, в тому числі на політичний режим. Таким чином, у цьому розділі ми вивчимо специфіку ліберальної демократії як політичного

режиму у США в Новітній час, окреслимо її особливості та перспективи розвитку. На перший погляд, виділений для аналізу і формування перспектив період досить тривалий за часом, а саме історіографічний період Нового часу, який за різними класифікаціями розпочався у 1914-1918 роках і триває дотепер, проте, ми вважаємо, що усі процеси і зміни започатковані на цьому етапі безпосередньо вплинули на сучасне становище ліберально-демократичного політичного режиму у США. До того ж, без врахування усіх політичних поворотів і наслідків, спричинених ними, ми не зможемо зробити висновки про майбутнє ліберальної демократії у США.

Окреслення перспектив ліберальної демократії у США є важливим не лише для американців, але й для всієї світової політичної спільноти, адже, наразі, США є гегемоном в системі міжнародних відносин. Більше того, деякі авторитетні дослідники вважають, що саме США відповідальні за збереження і поширення ліберальної демократії в світі, наприклад, «Зб. Бжезинський вважає, що США несуть персональну відповідальність за збереження і поширення в світі ліберально-демократичних цінностей» [7, с. 38]. Майбутнє ліберальної демократії у США є доволі актуальною темою у сучасному науковому дискурсі, але досить неоднозначною і суперечливою, тому ми, вивчивши всі особливості, фактори розвитку та вразливі елементи американського політичного режиму, сформуємо власне бачення перспектив ліберальної демократії у США.

Ліберально-демократичні реформи і нововведення активно відбувалися у США до їхнього вступу у Першу світову війну, з якої ця держава вийшла з суттєво меншими втратами ніж її союзники та противники. Проте, цей факт ніяк не сприяв розширенню ліберально-демократичного режиму у США. «У воєнний і післявоєнний періоди реформаторський курс уряду був згорнутий. Ліберальна політична епоха поступилася місцем консервативній, і це в цілому відповідало змінам в настроях більшості американців: після тяжких воєнних років, в атмосфері підйому революційності і радикалізму в усьому світі, в тому числі і США, не тільки верхи, а й середній клас хотіли спокою і порядку» [18,

с. 108]. З одного боку, держава була морально виснажена, переживши війну, але з іншого боку, вона переживала неймовірне економічне піднесення. Цей період американської історії – 1920 роки, був названий «епохою проспериті», тобто епохою процвітання, адже після Першої світової війни США стали найбільшим світовим кредитором. Таким чином, економічна стабільність породила стабільність політичну, яку одночасно можна назвати політичним застоєм, адже ліберально-демократичний політичний режим у цей час не прогресував.

Однак, у 1929 році американська економіка просто рухнула – розпочалася Велика депресія. «І раптом це економічне диво - один дошкульний публіцист незабаром назве його “раєм для дурнів” - звалилося немов картковий будиночок. Звалилося відразу, точніше, в перебігу одного 1929 року: унікальна довготермінова світова економічна криза обвалила на Сполучені Штати свій найжорстокіший удар, і його важка п’ята підім’яла не тільки бідняків, а й десятки мільйонів середніх і багатих американців» [17, с. 134].

Дослідники називають низку причин виникнення цієї кризи, проте, ми вважаємо, що найзначніша з них – це бездіяльність держави щодо регулювання економіки та банківської сфери. США де-факто погрузили в кредитах: з одного боку, самі ж американці, опираючись на економічну стабільність, набрали кредитів у банках, а з іншого боку, будучи найбільшим кредитором у світі, США довго не могли повернути свої кошти, що врешті-решт призвело до нестачі грошей в обігу, яка порушила економічну рівновагу в країні. До цього додалися криза перевиробництва та біржовий крах. Таким чином, США в найближчі 4 роки перетворилися в економічну руїну. Отже, Велика депресія 1929 – 1933 році переконливо довела, що в умовах ліберально-демократичного політичного режиму держава повинна контролювати і регулювати усі сфери життя суспільства, а наступні події, які спричинила криза, відкривають нам доволі цікаву тенденцію – майже всі демократичні реформи в умовах ліберальної демократії відбуваються в

результаті війн, повстань, масових невдоволень, соціальних рухів, криз чи спадів, а не в наслідок щоденних політичних рішень чи простих спостережень політиків. Така тенденція дозволяє прогнозувати розвиток та перспективи ліберально-демократичного політичного режиму в тій чи іншій країні, в тому числі в США.

1933

року належало стати переломним в історії взаємовідносин капіталізму і ліберальної демократії у США. «Якщо до 1933 року американське суспільство в цілому розвивалося за класичними канонами капіталізму, то після 1933 року відбувається процес радикальної трансформації і цих канонів, і самого капіталізму. Визначало трансформацію активне втручання держави і суспільства в процеси приватно-капіталістичного виробництва і розподілу, яке зародилося ще раніше, але тільки після 1933 року набуло системоутворюючого характеру, стало не надбудовою над капіталізмом, а увійшло в його базис» [20]. Очевидно, що далі мова піде про внутрішньополітичні реформи економічного спрямування у США, проте, обраний американцями шлях вирішення економічної кризи вплинув не лише на подальший хід американської історії, але й на усе світове співтовариство. «1930-і рр. виявилися доленосними не тільки для США, але і для всієї західної цивілізації, капіталістичної системи, та й світової спільноти в цілому. Значною мірою результат цієї всесвітньої «зустрічі з долею» залежав від того, який історичний вибір здійснять і як розпорядяться ним різні суспільства, в тому числі американське» [20]. Економічна криза 1929-1939 років зачепила не лише США, від неї постраждало чимало держав, які, однак, мали власні ідеї щодо її вирішення. Це була не просто боротьба за економіку – це було ідеологічне змагання, яке врешті-решт вирішило, який політичний режим стане найпотужнішим в світі, адже шляхи вирішення кризи запропонували не лише ліберально-демократичні США, але також і націонал-соціалістична Німеччина та комуністичний Радянський Союз. Ця подія, яка відділена від нас майже століттям безпосередньо вплинула на сучасне становище США у міжнародному політичному просторі.

Президентом, якому

довелося і вдалося подолати економічну кризу став Ф. Д. Рузвельт. «Ф. Д. Рузвельт, який очолив Демократичну партію США, а після президентських виборів 1932 року - американську націю, прекрасно усвідомлював свою історичну місію. Вона полягала в пошуку альтернативи право- і ліворадикальним викликам світової історії, порятунку американської цивілізації і збереження провідної ролі західних цінностей» » [18, с. 111]. Для того, щоб подолати кризу було необхідно розробити якісно нову модель взаємодії капіталістичної економічної системи та держави, адже класична консервативно-індивідуалістична модель зазнала повного провалу. Такою моделлю став «Новий курс», розроблений адміністрацією Президента Ф. Д. Рузвельта, який містив ряд ідей і заходів щодо врегулювання соціально-економічної ситуації в країні. Турбота про «забуту людину» - стала провідним мотивом політичної діяльності Ф. Д. Рузвельта. Першою, на перший погляд, несуттєвою, але ефективною і мудрою реформою стало скасування «Сухого закону» у 1933 році. Така реформа не лише посприяла психологічному розвантаженню населення, але й допомогла наповнити бюджет країни. Зміни відбувалися у всіх сферах державного життя. Однією з головних причин Великої депресії була неврегульована діяльність банків, тому реформорування банківської системи стало першим невідкладним завданням адміністрації президента Ф. Д. Рузвельта. Для поліпшення ситуації у банківській сфері було ужито ряд заходів. По-перше, було здійснено ревізію банків, в результаті чого значно зменшилася їх кількість. По-друге, було прийнято Банківський закон 1933 року, який забороняв комерційним банкам працювати з цінними паперами – це право було віддано спеціалізованим фінансовим організаціям. По-третє, було прийнято закон про страхування депозитів, а також створено Федеральну корпорацію страхування депозитів. «Створений Федеральний комітет страхування вкладів (FDIC) дозволяв банкам-учасникам застрахувати вклади своїх клієнтів, що дозволяло (з певними обмеженнями за обсягом індивідуального вкладу) повернути клієнтам їхні депозити в разі банкрутства банку. Створювався страховий фонд,

і банки були зобов'язані відраховувати в нього певний відсоток вкладу. Якщо банк ставав банкрутом, вкладникам з цього фонду гарантувалося відшкодування в встановлених законом межах. Це помітно підвищило довіру до банків з боку населення» [13, с. 238]. Таким чином, вищеперелічений ряд заходів започаткував державне регулювання кредитної системи США.

Наступним суттєвим кроком було прийняття Національного закону про відновлення промисловості у 1933 році. «16 червня 1933 був схвалений закон про відновлення промисловості, за яким підприємства під егідою і контролем з боку держави приймали кодекси «чесної конкуренції» - своєрідні нормативи, що визначали обсяги сировини і виробленої продукції, ціни на товари і розмір заробітної плати, які б запобігали подальшим зупинкам виробництва і дозволяли робочим підтримувати стерпне існування» [18, с. 115]. До цього закону також були включені пункти про обмеження тривалості робочого тижня, обмеження тривалості робочого дня, обов'язковий мінімум оплати праці, право організації профспілок і укладення колективних договорів тощо. Таким чином, Національний закон про відновлення промисловості дозволив державі здійснювати пряме втручання у виробничий процес. Можна стверджувати, що відбувалася соціалізація капіталізму.

Адміністрація Президента Ф. Д. Рузвельта здійснювала реформи у всіх сферах соціально-економічного життя. Важливим напрямком її діяльності була соціальна політика. Однією з головних проблем, які спіткали американців під час кризи, було безробіття. Для подолання цієї проблеми було здійснено два основних заходи: введено систему страхування на випадок безробіття та організовано громадські роботи. Також було запроваджено страхування по старості. Окрім цього, «12 травня 1933 року був прийнятий закон щодо регулювання аграрного сектору, спрямований на обмеження товарних надлишків шляхом скорочення посівних площ і поголів'я худоби за державну компенсацію. У грошово-фінансовій сфері було розширено повноваження Федеральної резервної

системи, створеної ще в 1913 році, вводилося страхування приватних вкладів розміром до 5000 доларів, створювалася комісія по торгівлі акціями, яка взяла під контроль фондові біржі, здійснювалося рефінансування боргів, що відповідало інтересам як боржників, так і кредиторів, було проголошено відмову від золотого стандарту і девальвацію долару» [18, с. 115]. Таким чином, «Новий курс» проник у всі сфери соціально-економічного життя і став відповіддю США на глобальну економічну кризу 1929 року. «Новий курс» став ліберально-демократичною моделлю державного регулювання капіталістичного виробництва і розподілу.

Хоча діяльність Президента Ф. Д. Рузвельта отримала багато неоднозначних оцінок – вона досягла схвалення його сучасниками-американцями, які обирали його Главою держави чотири рази поспіль аж до його смерті в 1945 році. Таким чином, протягом 1933 – 1945 років відбулося значне розширення сфер впливу ліберальної демократії. Політичний досвід США показав, що державне регулювання є необхідністю в усіх важливих сферах життя суспільства, але воно все ж має бути мінімальним, тобто стримуючим, а не примушуючим. Отже, за допомогою ліберально-демократичних реформ соціально-економічного спрямування США змогли пом'якшити наслідки Великої депресії і ще раз довели, що ліберальна демократія здатна трансформуватися відповідно до вимог свого часу. До того ж, модель взаємодії капіталістичної економічної системи та держави, яку було створено за часів Ф. Д. Рузвельта і її складові збереглися і розвивалися протягом усієї наступної американської історії.

Після Другої світової війни економічна та політична потужність США значно зміцнилася. Німецький націонал-соціалістичний режим було знищено, а американська ліберальна демократія процвітала – вона витримала випробування двома світовими війнами та економічною кризою. «Поразка гітлерівської Німеччини та інших фашистських режимів зміцнила позиції Америки в капіталістичному світі: відтепер буржуазно-демократичні Сполучені Штати ставали його безперечним економічним, політичним і

ідеологічним лідером. Але Друга світова війна зміцнила і позиції Радянського Союзу, який виявився тепер головним суперником Сполучених Штатів на міжнародній арені» [17, с. 145]. Відтоді, найвпливовішими державами в світі стали США та СРСР, але неможливість їхнього спільного мирного співіснування полягала в тому, що їхні політичні режими та системи радикально відрізнялися один від одного. Вони постійно взаємно намагалися впливати на політику один одного та дискредитувати її, адже вважали свого політичного опонента потенційно небезпечним. Таким чином, відразу після закінчення Другої світової війни між двома державами розпочалася Холодна війна, яка суттєво вплинула не лише на зовнішньополітичний курс США, але й на їхню внутрішню стабільність, адже відтоді США повністю покінчили з традиційною політикою ізоляціонізму, яка протягом багатьох років існувала в цій країні.

«У боротьбі з впливом соціалізму Сполучені Штати обрали своєрідну подвійну стратегію: з одного боку, протидіяли його поширенню за допомогою жорстких методів холодної війни, але, з іншого боку, намагалися нейтралізувати його вплив, принаймні у власній країні, за допомогою затвердження соціального миру між різними класами, що вимагало реальних поступок народним масам, в тому числі розширення їх економічних і соціальних прав. Два ці фактори визначили протиріччя і в розвитку післявоєнного лібералізму» [17, с. 146]. Ми не вважаємо необхідним детально аналізувати хід Холодної війни, який включав в себе перегони озброєнь, воєнні інтервенції, переговори щодо ядерної зброї тощо, адже врешті-реші американська ліберальна демократія перемогла не за допомогою зброї, а завдяки своїй економічній могутності та відносній політичній стабільності, тому ми здійснимо аналіз саме внутрішньої політики, яка, все ж, час від часу залежала від зовнішньої та, навпаки, впливала на неї. Варто зазначити, що зовнішньополітичні аспекти діяльності США також буде проаналізовано, але в контексті перспектив розвитку ліберально-демократичного політичного режиму в США, адже для окреслення перспектив нам необхідно

проаналізувати сучасне становище США, яке вони зайняли після фактичної перемоги у Холодній війні, тобто після 1991 року і яке, до цього часу, суттєво впливає на політичне життя усього світового співтовариства.

Після Другої світової війни ліберально-демократичний політичний режим у США продовжував розвиватися, усі недопрацювання попередніх епох зашлифовувалися, політична система наповнювалася новими елементами та явищами, але, у той же час, основоположні засади американської ліберальної демократії набували нового вигляду.

Хоча діяльність Ф. Д. Рузвельта була вдалою та прогресивною, все ж його безперервне перебування на президентському посту протягом дванадцяти років змусило законодавців вжити запобіжних заходів для недопущення узурпації влади однією людиною в майбутньому. Таким чином, у 1951 році до Конституції США було внесено 22 поправку: «Жодна особа не може бути обрана Президентом Сполучених Штатів більше, як двічі, й жодна особа, яка заступала чи виконувала обов'язки Президента понад 2 роки протягом терміну, на який іншу особу було обрано Президентом, не може бути обрана Президентом більше одного разу» [3, с. 82]. Ця поправка є дуже важливою у контексті збереження ліберально-демократичного політичного режиму у США, адже після Другої світової війни США почали активно вести зовнішньополітичну діяльність, у якій Президент є ключовим політичним гравцем. Однак, незважаючи на всі переваги 22 поправки деякі дослідники все ж вважають, що вона значно погіршує якість президентської діяльності. Зокрема, Ю. Маккарті вважає, що «Потрібно скасувати двадцять другу поправку до Конституції і дозволити президентам висувати свою кандидатуру з метою обрання на черговий чотирирічний термін стільки раз, скільки їм заманеться. Передбачене Конституцією обмеження перебування на посаді президента двома чотириріччями неминуче призводить до безвідповідальної, часто суперечливої діяльності. Під час першого терміну вона спрямована на забезпечення повторного обрання, а під час другого відсутні стримуючі фактори. Вони пов'язуються з очікуванням обрання втретє або побоюванням

бути виключеним з виборчих списків власної партії» [12]. Отже, на прикладі цієї реформи ми можемо спостерігати, що не завжди ліберально-демократичні нововведення приносять лише позитивні результати, адже в цьому випадку ліберально-демократичний режим став досконалішим, а практична політична діяльність менш ефективною.

Укладачі Конституції США 1787 року майже досконало, як для свого часу, розписали систему взаємодії трьох гілок влади, проте вони не могли передбачити, а можливо й не хотіли того, щоб США приймали активну участь в міжнародній політиці. Таким чином, відповідно до Конституції США: «Президент є Головнокомандувачем збройних сил і флоту Сполучених Штатів» [3, с. 59], проте та неймовірна військова потужність, яку США надбали після Другої світової війни значно посилила сферу впливу Президента і тим самим порушила багаторічну рівновагу між гілками влади. «Різке зростання в 50-60-і роки зовнішньополітичних повноважень президентської влади стало, на переконання лібералів, головною причиною декількох «неоголошених війн» з боку США, найнебезпечнішою серед яких виявилася агресія у В'єтнамі. Посилення президентської влади загрожувало самим підвалинам американської демократії, і ліберальні критики проголосили невідкладним завданням зміцнення систем поділу влади і стримувань і противаг» [17, с. 160]. Хоча наступні політичні події показали, що система стримувань і противаг в США все ж працює і політичний баланс можливо відновити – той факт, що вона систематично дає збій свідчить про те, що її необхідно удосконалювати. До того ж, у 1787 році укладачі американської Конституції не могли передбачити, що через два століття США будуть мати ядерну зброю – зброю масового ураження, право на запуск якої буде мати лише Президент.

Таким чином, у кінці XX – на початку XXI століття Президент, у зв'язку зі зміною статусу США на міжнародній арені та збільшенням озброєння, отримав якісно нові повноваження, які жодним чином не регулюються системою стримувань і противаг до нашого часу. Отже, у XXI столітті один із основоположних принципів ліберальної демократії у США

виявився в нестабільному становищі, що може суттєво вплинути не лише на функціонування американського політичного режиму, але й на всю подальшу історію країни.

У той час як Президент США розширює сфери свого впливу, законодавча гілка влади втрачає свою стабільність. До того ж, процесів, які негативно впливають на діяльність Конгресу існує чимало. Явища, які у наш час активно функціонують у межах законодавчої гілки влади виникли чи набули популярності порівняно нещодавно - у 1960-1970 роках, зокрема, популізм та лобізм. До того ж, у 1940-х роках було остаточно оформлено політологію як науку, що зумовило розвиток політичних технологій.

Суттєвою проблемою, яка захопила американське політичне життя став популізм. Політики перестали думати про ефективність своєї діяльності – вони переймаються лише перспективами зберегти свою владу. Для цього вони використовують безліч політичних технологій, на які направляється величезна частина ресурсів. «Сьогодні влада цілком орієнтована на погоню за громадською думкою. Вона містить армію експертів, постійно зайнятих «промацуванням пульсу» американського народу по кожному мислимому і немислимому приводу» [26, с. 177]. Безперечно, популізм завжди був присутній у політичному житті, але розвиток засобів масової інформації та політичних технологій дозволив йому масштабно впливати на думку суспільства. На жаль, в умовах ліберально-демократичного політичного режиму, невід'ємним елементом якого є вибори, дуже важко позбутися популізму як частини передвиборчих кампаній, проте його можливо стримувати та регулювати. До того ж, через невідповідність популістських закликів реальній політичній практиці американське суспільство стрімко втрачає довіру до влади і віру в демократичні інститути.

У 1950-х роках у США почався стрімкий розвиток лобізму, який став новітнім елементом ліберально-демократичного політичного режиму в США і дозволив громадянам захищати і просувати свої інтереси в Конгресі. Безперечно, лобізм є важливим доповненням політичного плюралізму та відкритості, однак, у США, через відсутність обмежувальних

інструментів лобістської діяльності вона стала засобом захисту інтересів привілейованих суспільних груп. «Політична роль лобістських організацій зросла настільки, що їх критики заговорили про наявність у США владного «залізного трикутника» - альянсу лобістів, законодавців і державних чиновників, які протягують через гілки влади закони і рішення, бажані для впливових і багатих груп інтересів» [18, с. 141]. Таким чином, лобізм, як один із найбільш демократичних елементів політичної системи США дозволив політичним та фінансовим елітам здійснювати потужний опосередкований вплив на рішення Конгресу, руйнучи реальні засади демократичного суспільства. До того ж, величезна кількість лобістів, яка нині функціонує у США фактично гальмує діяльність Конгресу і прийняття ним дійсно важливих політичних рішень, адже законодавчий орган змушений розпорошуватися на численні менш важливі лобістські вимоги. «Вашингтон не може скоротити - тим більше ліквідувати - практично жодну урядову програму, навіть якщо вона явно вичерпала себе» [26, с. 185]. Таким чином, приклад лобізму дозволяє нам ще раз зрозуміти, що будь-які, навіть найбільш демократичні елементи політичного режиму можуть дискредитувати його основоположні засади, якщо вони не будуть регулюватися з боку держави.

Хоча лобізм активно впливає на політику США, все ж головними політичними гравцями вже понад 200 років є політичні партії. Як ми вже зазначали в I розділі функціонування політичних партій не прописано в Конституції США – вони виникли майже стихійно, всупереч бажанням укладачів Конституції. «У новітній час важлива роль в системі американської політичної влади зберігалася за партіями. Правда, серед вчених розповсюджена думка, що вплив партій став слабшати в результаті зростання ролі комітетів політичної дії і лобістських організацій» [18, с. 142]. Дійсно, організації лобістів здійснюють суттєвий вплив на законодавчу діяльність в країні. До того ж, все більше американців схиляються до думки, що вони не ідентифікують себе з ідеями жодної з партій: Республіканської чи Демократичної. Між собою партії завжди намагалися взаємодіяти на основі

консенсусу та альтернативних рішень, однак, останнім часом їхня діяльність перетворилася в політичну гру, основна мета якої зберегти владу і примножити свою владу. Важливо те, що зниження ефективності діяльності політичних партій відбулася через намагання зробити політичний режим США ще більш ліберально-демократичним. Реформи 1970-х років, зокрема закон 1974 року, щодо фінансування політичних кампаній мали на меті зменшити вплив олігархів на політичне життя країни, проте вони лише створили умови для розвитку популізму та політичних технологій. «Сьогодні в Америці політичні партії не мають реальної ваги. Протягом життя минулого покоління партії стали настільки відкритими і децентралізованими, що їх ніхто не контролює. Партійні машини і їх керівники, партійна організація, кадри добровольців і старійшини в істотній мірі втратили значення. Партія - це не більше ніж інструмент по збору коштів на користь телегінічного кандидата» [26, с. 194]. Отже, політичні партії у США як один із основних елементів ліберальної демократії втрачають свій авторитет як і, загалом, двопартійна система, адже наявність численних груп впливу створює одночасно умови для розвитку політичного плюралізму, якому двопартійна система суперечить за своєю природою. Таким чином, виникає дестабілізація політичної системи через відсутність єдиного ідейного ядра функціонування політичних сил, адже плюралізм передбачає багатопартійну систему.

Усі перераховані вище новітні тенденції вказують на деяку нестабільність американського ліберально-демократичного політичного режиму у кінці XX – на початку XXI століття, однак, необхідно зазначити, що на цьому етапі не лише виникли нові політичні явища, але й остаточно були оформлені давні політичні недопрацювання.

Таким чином, у 1960-1970 роках було остаточно урегульовано систему виборчих прав. «Три закони в області громадянських прав, схвалені в 1964, 1965 і 1968 рр., Забороняли дискримінацію чорних американців при наймі на роботу, в місцях громадського користування, при купівлі та оренді житла, скасовували всілякі обмеження їхніх виборчих прав.

Це були найсерйозніші демократичні закони в інтересах чорних американців з часів Громадянської війни 1860-х років» [17, с. 158]. До того ж, 23 січня 1964 року до Конституції США було додано 24 поправку: «Право громадян Сполучених Штатів голосувати на будь-яких попередніх та інших виборах Президента чи віце-резидента, вибірників Президента і віце-президента, сенатора або представника в Конгресі не повинно заперечуватися чи обмежуватися Сполученими Штатами або окремими штатами на підставі неспроможності сплатити виборчий або будь-який інший податок» [3, с. 83], а у 1971 році було ухвалено поправку про заборону відмовляти громадян у праві проголосувати на підставі їхнього віку, якщо їм більше 18 років. Таким чином, у 1960-1970 роках у США було остаточно оформлено право на утворення політичної – одна із основоположних засад ліберально-демократичного політичного режиму.

Однак, у кінці ХХ – на початку ХХІ століття у США новітніх змін зазнала не лише внутрішня політика, але й зовнішня. Ліберально-демократичний політичний режим США – єдиний з-поміж трьох найбільш потужних режимів ХХ століття, якому вдалося продовжити своє існування. «Минуле ХХ століття нерідко називають “Американським століттям”. Багато хто вважає, що і ХХІ століття увійде в історію під цією ж назвою. Ті, хто використовує цю назву мають на увазі досягнення Сполученими Штатами як економічного, так і політичного лідерства в світі» [18, с. 152]. Однак, збільшення уваги на зовнішньополітичні питання автоматично зменшує концентрацію на внутрішній політиці, яка, до того ж, її дуже потребує. Подолавши німецький націонал-соціалістичний та радянський комуністичний режими, американці відчували, що їхня ліберальна демократія – це ідеальний політичний режим, який повинен запанувати в усьому світі. Однак, спосіб, який вони обрали для розповсюдження своїх ідеалів, тобто воєнний, потребує чимало людських та матеріальних ресурсів. До того ж, намагання США примусово запровадити ліберально-демократичний політичний режим у країнах Близького Сходу обернулося трагедією 11 вересня 2001 року для самих американців. «Після вересневих

подій 2001 року адміністрація США вже не раз пояснювала своїм громадянам, що профілактичні війни за кордоном потрібні американцям як засіб попередження воєн на самій американській території. Це пояснення настільки просто, зрозуміло і переконливо для більшості американців, що жодна з американських партій і жоден з кандидатів в президенти США не можуть від нього відмовитися» [9, с.91]. Проте, реакція американської влади на теракт перетворилася у ще більше бажання впливати на політику ісламських країн. «США запропонували нову доктрину супердержави – попереджувальної війни і зміни режиму» [29, с. 381]. Така політика США викликає схвильованість не лише з боку світового співтовариства, але й в американському суспільстві. «Повернення до наукового дискурсу таких понять, як «імперія», «імперська політика», «імперіалізм», великою мірою було зумовлено специфікою місця та ролі Сполучених Штатів у пост біполярному світі. Стосовно США найчастіше використовуються визначення «неоімперія», «ліберальна імперія», «демократична імперія» тощо, які здебільшого (хоча існують і винятки) носять негативний характер, при цьому наголошується на глобальній домінуючій ролі й войовничій природі Вашингтона» [5, с. 148]. Утім, очевидно, що американська ліберально-демократична традиція погано узгоджується з імперськими тенденціями. Безперечно, така ситуація не найкращим чином відображається на внутрішньополітичному становищі у США. До того ж, не дивлячись на уся військову могутність США, ті плани, які вони намагаються втілити можуть суттєво ослабити їхні ресурси. Авторитетний американський політолог Ф. Фукуяма також погоджується з тим, що «у Америки немає ні ресурсів, ні волі для того, щоб встановити демократію на Близькому Сході або навіть зупинити громадянську війну в Сирії» [27]. Таким чином, на основі вищезазначених фактів та тенденцій, ми можемо зробити висновок, що зовнішньополітичний курс, який обрали США у перспективі може не найкращим чином відобразитися на стабільності цієї держави і похитнути основоположні засади ліберально-демократичного політичного режиму.

Отже, ми проаналізували основоположні тенденції ліберально-

демократичного політичного режиму у США у Новітній час. Протягом другої половини ХХ століття у США ліберальна демократія остаточно проникла у всі сфери життя суспільства: політичну, економічну та соціальну. Однак, у цей період до американської ліберальної демократії були включені новітні політичні явища та елементи, які значним чином вплинули на її політичне життя, зокрема, лобізм, популізм та політичні технології. До того ж, радикально змінився зовнішньополітичний курс США: від ізоляціонізму до гегемонії. Таким чином, на основі усіх вищеперелічених тенденцій та поглядів авторитетних сучасних мислителів ми сформуємо власне бачення перспектив ліберально-демократичного політичного режиму у США.

Ліберально-демократичний політичний режим успішно панує у США вже 245 років. Ми з'ясували, що він успішно адаптується під політичні, економічні та соціальні тенденції будь-якої епохи. Саме ліберально-демократична традиція допомогла США вийти з декількох великих криз і стати єдиною супердержавою світу. Проте, ми вважаємо, що у ХХІ столітті ліберальна демократія в США переживає політичну кризу. Симптоми цієї кризи значним чином розкрилися після президентських виборів 2016 року, коли Президентом США став Д. Трамп. « “Зробити Америку знову великою” » - це гасло Трампа відверто говорить про втрату колишнього рівня лідерства» [8, с.144]. Безперечно, США мають багато проблем: втрата довіри населення до влади, дестабілізація політичної системи, невирішені економічні питання, воєнні конфлікти за участю США, негативна сторона використання політичних технологій. Однак, проаналізувавши 245 років американської історії і шляхи розвитку ліберально-демократичного політичного режиму в США, ми побачили тенденцію, яка вказує на те, що будь-яка криза приводить до удосконалення цього політичного режиму, якщо приймаються мудрі рішення та здійснюються продумані реформи. Очевидно, що американська влада поки не здійснила фундаменальних кроків для вирішення усіх вищеперелічених проблем, а Конституція США не зазнавала змін та не отримувала нових поправок вже 29 років. Проте, ми вважаємо, що якщо

врегулювати всі проблемні місця політичної системи США – ліберальна демократія в США продовжить існувати та процвітати. «Ми задоволені демократичними змінами, що відбулися і цінуємо їх. Нам потрібна не така ліберальна демократія, яка існувала в ХІХ столітті, а така, якою вона повинна бути в ХХІ столітті. Демократичним суспільствам потрібні нові амортизатори і орієнтири, що відповідають сучасним проблемам і викликам часу» [26, с. 17].

Отже, ми вважаємо, що ліберально-демократичний політичний режим у США продовжить своє існування, якщо американська влада здійснить його реформування відповідно до викликів нашого часу і обере новий зовнішньополітичний курс для своєї країни, який дозволить впроваджувати ліберально-демократичні ідеали без непоправних наслідків для власної політичної та економічної системи.

Отже, ми вивчили специфіку ліберальної демократії як політичного режиму у США в Новітній час. Окреслити її особливості та перспективи розвитку. Ми з'ясували, що протягом другої половини ХХ століття ліберальна демократія у США проникла у всі сфери життя американського суспільства і допомогла, таким чином, США стати однією з найпотужніших країн світу. До того ж, у другій половині ХХ століття у США були остаточно оформлені усі елементи виборчої системи. Однак у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття ліберальна демократія в США стала більш відкритою для зовнішніх впливів, які, з одного боку, розширили демократичні права, а з іншого створили хаос в політичній системі. До того ж, якісно новий статус, який США отримали на міжнародній арені розширив сферу впливу Президента, дестабілізувавши таким чином традиційну систему стримувань і противаг. Виділивши основні тенденції розвитку ліберально-демократичного політичного режиму у США, зокрема, його гнучкість у кризові моменти історії, здатність розвиватися в ширину та трансформуватися відповідно до вимог актуального історичного періоду – ми зробили висновок, що ліберальна демократія в США продовжить своє існування, якщо вона трансформується відповідно до умов ХХІ століття і

будуть врегульовані усі дестабілізуючі фактори американської політичної системи.

ВИСНОВКИ

Отже, ми визначили особливості трансформації ліберально-демократичного режиму у США, розкривши характерні риси ліберальної демократії як політичного режиму у США в епоху становлення американської держави, з'ясувавши особливості ліберальної демократії як політичного режиму у США протягом II пол. XIX – початку XX століття, вивчивши специфіку ліберальної демократії як політичного режиму у США в Новітній час та окресливши її особливості та перспективи розвитку. Розкривши характерні риси ліберальної демократії як політичного режиму у США в епоху становлення американської держави, ми з'ясували, що у кінці XVIII – на початку XIX століття політичному режиму США були притаманні: поділ влади на три гілки, верховенство права, наявність концепції відчужуваних і невідчужуваних природних прав людини, незалежна судова система, двопартійна система, визнання приватної власності, а також свобода віросповідання, друку та право на зібрання. Проте, більшість цих елементів мали суттєві недоліки, які робили політичний режим нестійким і вони потребували термінових змін, бо врешті-решт ці прогріхи призвели до Громадянської війни 1861—1865 рр. З'ясувавши особливості ліберальної демократії як політичного режиму у США протягом II пол. XIX – початку XX століття, які відбувалися під впливом значних історичних подій, зокрема Громадянської війни 1861—1865 років, повної відміни рабства, стрімкого розвитку капіталізму та утворення великих монополістичних об'єднань, численних соціальних та економічних рухів, ми зробили висновок,

що, по-перше, ліберально-демократичний політичний режим є гнучким, адже він успішно трансформується під впливом різних історичних подій, що безперечно є його перевагою. По-друге, ліберально-демократичний політичний режим здатний ефективно впливати і проникати в різні сфери життя суспільства, створюючи в ньому стабільність та встановлюючи загальну справедливість.

Вивчивши специфіку ліберальної демократії як політичного режиму у США в Новітній час та окресливши її особливості та перспективи розвитку, ми з'ясували, що протягом другої половини ХХ століття ліберальна демократія у США проникла у всі сфери життя американського суспільства і допомогла, таким чином, США стати однією з найпотужніших країн світу. До того ж, у другій половині ХХ століття у США були остаточно оформлені усі елементи виборчої системи. Однак у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття ліберальна демократія в США стала більш відкритою для зовнішніх впливів, які, з одного боку, розширили демократичні права, а з іншого створили хаос в політичній системі. До того ж, якісно новий статус, який США отримали на міжнародній арені розширив сферу впливу Президента, дестабілізувавши таким чином традиційну систему стримувань і противаг. Виділивши основні тенденції розвитку ліберально-демократичного політичного режиму у США, зокрема, його гнучкість у кризові моменти історії, здатність розвиватися в ширину та трансформуватися відповідно до вимог актуального історичного періоду – ми зробили висновок, що ліберальна демократія в США продовжить своє існування, якщо вона трансформується відповідно до умов ХХІ століття і будуть врегульовані усі дестабілізуючі фактори американської політичної системи.

Історія становлення ліберально-демократичного політичного режиму в США є унікальною в своєму роді, адже США були новоутвореною державою, країною без минулого. Серед батьків-засновників США певний час тривали дискусії щодо майбутнього функціонування їхньої країни, але вони врешті-решт визнали, що в світі ще не придумали нічого кращого за ліберальну-демократію, хоча й вона на їхню думку не була

ідеальним політичним режимом. До того ж, вони не мали за плечима жодного реального історичного прикладу застосування принципів ліберальної демократії – у їхньому розпорядженні були лише теоретичні розробки мислителів епохи Просвітництва. Однак, об'єднавши ідеї просвітників та власні спостереження і висновки – батьки-засновники США створили державу і Конституцію, яка, на прикладі власних спроб і помилок, змогла пристосуватися до реального життя і яка, у наш час, стала наймогутнішою країною у світі. США – це першопроходець шляхом ліберальної демократії, якому довелося на власному прикладі відчутти як вона існує і розвивається, хоча це завжди було болісно. Нам пощастило жити в епоху, коли ліберально-демократичні США стали гегемоном у сучасному світі, де вони проповідують і захищають свої ідеали. Сьогодні, ми є безпосередніми свідками нової кризи ліберально-демократичного політичного режиму в США, однак, спираючись на наше дослідження, ми розуміємо, що подолавши її США стануть ще сильнішими та прогресивнішими. Завдяки дослідженню шляху та досвіду, який США пройшли, борючись за свою ліберально-демократичну традицію, будь-яка країна світу, яка прагне жити за принципами цього режиму, може використати уже випробувані часом інструменти та механізми, використані американською нацією для ефективного функціонування ліберальної демократії.

Американський досвід функціонування ліберально-демократичного політичного режиму є актуальним і для України, адже на сьогоднішній день, Україна ще не досягла найвищого етапу розквіту ліберально-демократичних цінностей та принципів, тому це має стати головною метою українських політиків та громадян. І лише після її досягнення, можна буде визначити їх ефективність та наступний політичний курс, який допоможе українській державі сягнути вершини політичного розквіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Та аспірантів політологів/ М. Ф. Головатий. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 230 с.
2. Демократія ліберальна// Політологічний енциклопедичний словник/ уклад: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х.: Право, 2015. – 816 с.
3. Конституція Сполучених Штатів Америки з коментарями, адаптованими з «World Book Encyclopedia». 2004. – 92 с.
4. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — 808 с.
5. США і світ XXI століття: монографія/ Пахомов Ю. М., Коваль І. М, Шергін С. О. та інші. – К.: Центр вільної преси, 2013. – 620 с.
6. Амарян М. Х. Становление демократии (из истории политической системы США) / М. Х. Амарян // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. - Одеса : Фенікс, 2013. - Т. 1. - С. 167-169
7. Белошицкий С.В. Либеральная демократия в XXI столетии: ресурсы, вызовы, перспективы. – Хмельницкий, 2012. – 944 с.
8. Гринин Л. Е. США в эпоху Д. Трампа: слабости и перспективы Америки // Журнал: Историческая психология и социология истории. Том 11, номер 2/ 2018. – 144 - 169 с.

9. Дробот Г. А. США как мировой лидер: реали, теории, перспективы/ Г. А. Дробот// Век глобализации. Исследования глобальных процессов. 2018. № 1
10. Кузьминов Я.И. Развитие монополистического капитализма в США в конце XIX – начале XX в. / Полянский Ф.Я., Жамин В.А. Экономическая история капиталистических стран. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. С. 170-182.
11. Латыпова Н.С. Социальные и политические последствия Гражданской войны в США (1861–1865 гг.) / Н.С. Латыпова // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2013. – № 23.
12. Маккарти Ю. Вновь посетив Америку... Спустя 150 лет после путешествия А. де Токвилля / Маккарти Юджин ; общ. ред. и предисл. Р. Ф. Иванова ; [пер. с англ. С. П. Пшенникова]. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://usa-history.ru/books/item/f00/s00/z0000056/index.shtml>
13. Нуреев Р. М. Решительные реформы «на ощупь»: «100 дней» и другие дни первого срока президентства Ф. Д. Рузвельта / Р. М. Нуреев, А. В. Лапонов // Историкоэкономические исследования. — 2015. — Т. 16, № 2. — С. 232–250.
14. Подусов А. С. Рабство в США в XIX веке. За и против / Александр Сергеевич Подусов. // Альманах современной науки и образования. – 2013. – №11. – С. 133–138.
15. Римини Р. Краткая история США/ Роберт В. Римини: пер. с англ. О. Алексяняна. – М. : КоЛибри, Азбука, Аттикус, 2015. – 480 с. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<https://history.wikireading.ru/221999>
16. Садовникова О.А. Женское движение в борьбе за гражданские и политические свободы в США (начало XX в.): автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.06 / Олеся Александровна Садовникова. – М, 2007. – 32 с

17. Согрин В. В. Идеология в американской истории: от отцов-основателей до конца XX века. - М.: Наука, 1995. - 238 с.
18. Согрин В. В. История США. Учебное пособие. – СПб. : Питер, 2003. – 192 с.
19. Согрин В.В. Политическая власть в США: характер и исторические этапы // Новая и новейшая история. – 2004. – № 2. – С.3-27.
20. Согрин В.В.. Политическая история США. XVII—XX вв. — М.: Издательство «Весь Мир»,. - 400 с.. 2001. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<https://lib.sale/istoriya-stran-politicheskaya/obschestvenno-istoricheskie-tendentsii-31916.html>
21. Согрин В. В. Принятие Конституции США: мифы и реальность // Новая и новейшая история. - 1987. - №2. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/PAPERS/HISTORY/SOGRIN.HTM>
22. Супоницкая И.М. Особенности социально-экономического развития США конца XIX века. // Реф. журнал Америка, 1987. № 6. С. 78-79.
23. Тененбаум Борис. Великий Линкольн. «Вылечить раны нации». - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<https://www.litmir.me/br/?b=193184&p=1>
24. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке. Пер. с франц./ Предисл. Гарольда Дж. Ласки. М.: Прогресс. 1992. – 554 с.
25. Усанов П. Позолоченный век и Прогрессивная эра в США: уроки для современности / Павел Усанов : Препринт М-63/18. — СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2018. — 48 с.
26. Фарид Закария. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами/ Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Ладомир, 2004. – 383 с.

27. Фрэнсис Фукуяма: трудное время для демократии и упадок США //BBC. 24 сентября 2014. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.bbc.com/russian/multimedia/2014/09/140924_v_fukuyama
28. Харц Л. Либеральная традиция в Америке: Пер. с англ., общ. ред., вступ. сл. и послесл. Согрина В. В. – М. : Издательская группа «Прогресс-Академия», 1993. – 400 с.
29. Шапиро Р. Прогноз на будущее/ Роберт Шапиро; пер. с англ. М. Жуковой. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 537 с.
30. Юкласова А. В. А. Токвиль и проблемы демократии в Америке // Вестник Самарского государственного университета. 2015. № 5 (127). С. 160–165